

KÜBRA YÜCEL YÖNLÜ

Batı Eksenli Dünya Düzeni ve
Türkiye'ye Gelen Dış Göç Dinamiği

GÖÇ SOSYOLOJİSİ

DOĞU KİTABEVİ

Doğu Kitabevi - 167

Sosyologca Kitapları

86

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 11392

Sosyologca Kitapları Dizisi Yayın Yönetmeni

Ertan Eğribel/Ufuk Özcan

Sorumlu Genel Yayın Yönetmeni

İbrahim Horuz

Kapak ve Sayfa Düzeni

İnci Eksen

Baskı-Cilt

İstiklal Yayıncılık Matbaa Ltd. Şti.

Yıldız Sanayi Sitesi, No: 131-133 Cevizlibađ-İstanbul

Matbaa Sertifika: 23049

1. Baskı,

İstanbul, Haziran 2018

Bu kitabın tüm yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.

Doğu Kitabevi, Yeni Alan Yayıncılık Ltd. Şti'nin yayın Markasıdır.

Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller

Kùltür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi

gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-5669-63-8

Doğu Kitabevi

Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6, Cağaloğlu İstanbul

Tel: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

info@dogukitabevi.com

Twitter: @dogukitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7
I. BÖLÜM:	
DIŞ GÖÇLERİ AÇIKLAMADA MEVCUT KURAMSAL ÇERÇEVENİN YETERSİZLİĞİ.....	11
A) BATI YAYILMACILIĞI VE GÖÇLER: GÖÇÜN TARİHİ TEMELDE AÇIKLANMASI.....	13
B) ŞEHİRLEŞME KURAMLARI VE II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GÖÇLERE İKTİSAT MERKEZLİ AÇIKLAMALAR.....	28
C) 1980 SONRASI GÖÇ HAREKETLERİ VE SORUNUN YENİDEN TANIMLANMASI: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK.....	48
II. BÖLÜM:	
YENİ TÜRKİYE'NİN KURULUŞUNDA GELEN DIŞ GÖÇ DİNAMİĞİ	75
A) DOĞU SORUNU VE OSMANLI DÖNEMİNDE DIŞ GÖÇLER	77
B) BİR ANTLAŞMA İKİ TOPLUM: LOZAN VE MÜBADELE.....	105
C) BİR NÜFUS VE TOPRAK KATILIMI OLARAK	

HATAY SORUNU	138
D) RUSYA, KAFKASYA VE ORTA ASYA KAYNAKLI GÖÇLER	150
E) KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYE'YE GÖÇLER	156
III. BÖLÜM:	
II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE GELEN DIŞ GÖÇ DİNAMİĞİ	173
A) BALKANLAR'DAN GELEN GÖÇLER.....	175
B) SSCB'NİN DAĞILMA SÜRECİNDE GELEN GÖÇLER	199
C) İRAN VE IRAK'TAN GELEN GÖÇLER.....	209
SONUÇ	219
KAYNAKÇA	225

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Yeni Türkiye'ye gelen dış göçler ele alınacaktır. 1923 tarihli Lozan Antlaşması Kurtuluş Savaşı'nın bitişini, Yeni Türkiye'nin kuruluşunu simgelerken, cumhuriyetin tanık olduğu ilk göçlerin de başlangıcı olmuştur. Gerçekte bu coğrafya için dışarıdan göç sorunu yeni değildir. Ancak XIX. yüzyılda Doğu Sorunu bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi demek olurken, sorunun merkezinde artık Osmanlı ve egemenliği altındaki topraklar vardır. Göç konusunda yapılan açıklamaları Batı belirlerken, açıklamalar da Batı yayılcılığı temellidir. Zamanla bu açıklamaları yine Batı'nın kendi deneyiminin ürünü olan iktisat ve şehir temelli açıklamalar ve 1980 sonrasında da entegrasyon, çokkültürlülük ve kimlik temelli kuramsal açıklamalar izlemiştir. Aynı zamanda bu açıklamalar bütünsellikten uzaktır. Türkiye'de ise göçler bu kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışırken, modernleşme ve sosyal değişme kuramlarından faydalanılmaktadır. Ancak bu kuramlarla Yeni Türkiye'ye yönelen göçleri açıklamak mümkün değildir. Yeni bir model geliştirmek, yeni açıklamalar gerekmektedir. Yeni Türkiye'ye gelen göçler büyük oranda Osmanlı Dönemi'nden miras kalan göçlerdir. Özellikle XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılda Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu'nun Batı egemenlik anlayışının uygulama alanı olmasıyla birlikte, burada yaşayan Müslüman ve Türk kökenli halklara yönelik politikalar, zamanla yerini zulüm ve öldürmelere bırakmış, bu da Anadolu coğrafyasına akın akın göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Gelenler için Türkiye bir anlamda son kale vazifesi görmüş ve gelenler kendilerini Türklükle ifade ederek, Türk kimliğini benimsemişlerdir. Bu nedenle cumhuriyet sonrası Türkiye'ye yapılan göçleri anlamada Batı kaynaklı açıklamalardan çok, Doğu Sorunu'na bağlı olarak geliştirilecek kuramsal açıklamalar gerekmektedir.

İnsanların ve toplumların hayatına yön veren göç hareketleri tarih boyunca, savaşlar, doğal afetler, ekonomik ve sosyal birçok nedenden ötürü yapılmaktadır. Başta Anadolu coğrafyası olmak üzere eski Osmanlı coğrafyası da bu göçlere tarihi boyunca tanıklık etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışıyla birlikte yeni bir devletin doğuşuna sahne olan bu topraklar, bir yandan yüzyıllar önce buradan ayrılanların geri dönüşüne, diğer yandan burayı vatan bilenlerin ise ayrılışına şahitlik etmiştir. Göçlerle şekillenen bu topraklarda toplumların yaşadığı değişimi keşfetmek ve yorumlamak ise hepsinden çok sosyolojinin işidir. Ancak kuruluşundan bugüne Türkiye'ye yönelen göç akınları hala araştırılmayı beklerken, yaşanan göçlerin yarattığı değişim ve bu göçleri açıklayan kuramların yokluğu ise önemli bir sorundur. Ümit ediyoruz ki, bu çalışma göç konusunda çalışma yapmak isteyenlere de katkı sağlar. Çalışma sırasında dışarıdan göç konusunda Türkiye'de yapılan çalışmaların azlığı önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bunun yanında Türkiye'de göç üzerine yapılan çalışmaların daha ziyade belli konular üzerinde yoğunlaşmış olduğunu bir kere daha tespit etmiş olduk. Çalışma sırasında desteğini esirgemeyen danışman Hocam Prof. Dr. Ertan Eğribel'e, yüksek lisans eğitimim boyunca derslerini dinleme şansına sahip olduğum sosyoloji bölümündeki hocalarıma, çalışmanın her aşamasında kütüphanesinden faydalandığım, araştırmacılara sağladıkları kolaylık ve destekleri için TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve onun değerli çalışanlarına, sürecin başından sonuna dek eleştirileri ve destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

Göç insanlık tarihi ile başlar. Diyebiliriz ki insan, varoluşundan itibaren birçok nedenden ötürü yaşadığı yerden, gönüllü ya da zorunlu, kısa ya da uzun süreli olarak ayrılmış, başka bir yere gitmiş yani yer değiştirmiştir. Bireylerin ya da toplulukların yer değiştirmeleri demek olan göçler, insanın temel ihtiyaçlarını giderip belli bir doyuma ulaşmasıyla birlikte, yaşanan bir süreç olmanın yanında anlatılmaya da başlanmıştır. İlk olarak dini metinlerde karşımıza çıkan göçün anlamı, zamanla edebi metinler ve sonrasında da bilimsel metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu göçlerin tanıklarının anlattıkları yanında, bu önemli olayı tüm yönleriyle ele alan birçok bilim dalı derinlemesine araştırmalar yaparak göç literatürüne katkı sağlamaktadır. Bugün, sosyal bilimlerin birçok alanına konu olan göç, istatistik gibi sayısal alanların yanında, edebiyatın bir alt türü olarak da çalışmalara konu olmaktadır.

Genellikle, tarihin ve iktisatın ortak konusu olan Türkiye’de göç, sosyolojinin önemli konularından biri olup, birçok çalışmaya konu olmuştur. Ama bu çalışmalarda ortaya çıkan eğilim, göç konusunun daha çok sanayileşme, kapitalizm ve modernleşme kuramlarıyla ele alınması, açıklamaların ise sosyal değişim kuramıyla yapılmasıdır. Bununla birlikte Türkiye’de göç konusu çoğunlukla iç göçler ve yurtdışına özellikle Almanya’ya işgücü göçü olarak ele alınıp, çalışmalara konu olmaktadır. Biz bunlar üzerinde durmaktansa çok da fazla sorun edilmeyen Türkiye’ye gelen dış göçler konusunu ele alacağız. Yeni Türkiye ve dış göçler konusunu ele alırken, tarihsel sürecin Batının göç deneyiminden farklılığını Batı kaynaklı kuramsal açıklamaların bizdeki dış göç sorununu açıklamada yetersizliği sonucunu çıkartmaya çalışacağız.

Göç bir serüvendir. Ancak bilindiği üzere bu serüven, çok uzun bir zamanı içine alan, birbirinden farklı milletleri, bambaşka coğrafyaları

kapsayan bir serüvendir. Biz de sosyoloji alanında yaptığımız bu çalışmamızda modern dönemle birlikte daha fazla çalışmaya konu olan göç meselesine değinirken, özellikle Türkiye'nin göç serüvenini, Yeni Türkiye'nin tanıklık ettiği dışarıdan göçleri ele alacağız. Ancak Türkiye'nin göç deneyimine geçmeden önce, modern anlamda göçlerin ortaya çıkışı, Batı'nın göç deneyimi ve göçlere dair özellikle Batı kaynaklı kuramsal açıklamaları tartışacağız. Bu amaçla üç bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde, göçle ilgili mevcut kuramsal çerçeveyi değerlendireceğiz, İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası Türkiye'ye gelen göçleri ele alacağız. Üçüncü ve son bölümde ise, II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar Türkiye'ye gelen göçlere yer vereceğiz.

Çalışmamızda Türkiye'ye gelen dış göç olayını Doğu Sorunu çerçevesinde ele alıp belli sonuçlar çıkarmaya çalışacağız. Bizim tezimiz gelen dış göçün yeni Türkiye devletinin kuruluşu ve siyasi değişmelerle ilgili bir dinamizm içerdiğiidir. Bu dinamizmin temel çerçevesini Doğu Sorunu oluşturmaktadır.

Geçmişi çok daha gerilere götürülebilen Doğu Sorunu, XIX. yüzyılda Batı için Osmanlı sorunudur. Doğu Sorunu, Yeni Türkiye'nin kuruluşu ve sonrasında Türkiye'nin dış göç deneyimini şekillendiren temel eksenini belirtmektedir. Yeni Türkiye'nin başlangıcında Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak önce mübadele ile yeni bir dış göç modeli ortaya konmuştur. Bu bağlamda Hatay Sorunu da Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak başka bir modeli oluşturacaktır. Ruslaştırma politikaları ve zulümler sonucu Kafkasya ve Orta Asya'dan gelen göçler de Doğu Sorunu bağlamındadır. Sovyet rejiminin uyguladığı politika ve oluşturduğu parçalı yapı özellikle bölgede yaşayan Türk halklarını bölerek, etnik farklılıkların yaratılmasına çalışılmış, kültürel ve sosyal ortaklıkları ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Kıbrıs da mevcut önemi dışında Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak özellikle cumhuriyet sonrası Yeni Türkiye'nin siyasetinin dinamizmini oluşturmuştur. Anadolu-Kıbrıs, Kıbrıs-Anadolu arasındaki göçler bu bağlantının kurulması açısından önemli olmuştur.

Yeni Türkiye'nin kuruluşunda dış göçler Doğu Sorunu'yla bağlantılı olarak ortaya çıktığı gibi, sonrasındaki gelişmelerin de Doğu Sorunu ve dış göçlerler olan bağlantısı sürekliliğinin bir göstergesidir. Biz de tezimizin planını buna göre oluşturduk. Buradan hareketle mevcut kuramsal açıklamaların yetersizliği nedeniyle yeni bir açıklama getirmenin gerekliliği üzerinde duracağız. Doğu Sorunu bu açıdan gelen dış göç sorununu

açıklamada kullanılan genel çerçevedir.

Göç konusunda tarihsel ve kuramsal açıklamalarda Batı etkisi söz konusudur. Bu konuda sosyolojideki ve diğer bilimlerdeki çalışmaları da Batı belirlemektedir. Ancak bunun getirmiş olduğu sorunlar vardır. Öncelikle Batı'nın sorunlarından yola çıkınca, getirilen açıklamalar da buna göre oluşacaktır. Bu durumda bizim aynı toplumsal ve tarihi sorunları paylaştığımız, buna uygun olarak da aynı kuramlardan faydalanmamız gerektiğinden söz edilebilir. Ama sadece Batı ve Batı dışı ülkeler açısından bir farklılıktan söz etmenin ötesinde, Türk toplum tarihinin ve Batı toplum tarihinin gelişimi ve sorunları karşılıklı üzerine kuruludur. Bizim Batı Sorunu dediğimize onlar Doğu Sorunu demektedirler. Getirilen açıklamalar tartışmalıdır. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde Batı'da dış göçlerle ilgili getirilen açıklamaları ele aldık.

Batı yayılmacılığıyla birlikte başlayan modern anlamda Batının ilk göç deneyimi, Batı kaynaklı ilk kuramsal açıklamaların temelini oluşturmaktadır. Sonrasında yaşanan iki dünya savaşı, şehirleşme ve toplumsal değişme kuramları, kalkınma iktisadi anlayışının ortaya çıkışı, yine bir diğer iç-dış göç açıklama modelini oluşturacaktır. Bu açıklamaları tartışarak Yeni Türkiye ve dış göçler konusuna giriş yapacağız. Bu dış göçleri Yeni Türkiye'nin kuruluş dinamiği içinde değerlendireceğiz. Bu amaçla, Lozan ve Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, kendine özgü durumuyla Hatay Sorunu ve neden olduğu göçler, Kafkasya ve Orta Asya kaynaklı Türk topluluklarının göçleri ile Kıbrıs'tan Türkiye'ye yapılan göçlere yer vereceğiz. Son bölümde, II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türkiye'ye gelen göçleri ele alacağız. Bu bölümde II. Dünya Savaşı'ndan bugüne Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik göçlerin sürekliliği, Sovyet topraklarından savaş sonrası göçler ve 1980'lerin sonu, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin yıkılışını izleyen süreçte ortaya çıkan çatışmalar ve buna bağlı göçlerle Doğu Avrupa kökenli işgücü göçü ele alınacaktır. Son olarak, öncelikle devrim sonrası İran'dan ve bölgesel çatışmalar ve savaşlar sonucu Irak'tan gelen göçlere yer vereceğimiz üçüncü bölümü Türkiye'nin yeni deneyimlediği göç türlerine yer vererek sonlandıracağız. Türkiye'nin bu yeni dönemde, bir yandan Afrika ve Asya kökenli yeni tür göçlere transit ülke olarak ev sahipliği yaparken, diğer yandan Avrupa kökenli profesyoneller ve emeklilerin de göçlerine sahne olduğunu göreceğiz.

Ancak Türkiye böylesine yoğun dış göçlere maruz kalmasına rağmen bunları kendi içinde nasıl çözüyor? Birlikte yaşama deneyimi nasıl oluyor? Türkiye'de bunca göçe rağmen yabancı sorunu ve gettolaşmadan

söz edilmiyor. Toplum bu göçleri bir sorun olmadan nasıl sindiriyor? Asıl cevaplandırılması gereken soru budur. Bu bize Türkiye'ye gelen göç dinamiğinin hem Yeni Türkiye'nin biçimlenişindeki özelliklerini verecek, hem de Türk toplum kimliğinin bir özelliğini oluşturacaktır.

Türkiye'nin imparatorluk geçmişine ve deneyimine sahip olması, gelen dış göçün sorun edilmemesini açıklayan temel çerçeve olarak karşımıza çıkıyor. Burada diğer önemli soru çalışmamıza temel sağlıyor: "Bu imparatorluk deneyiminden ne anlıyoruz?" "Çeşitli farklılıkların birarada yaşayabilme deneyimi ve siyaseti." Bununla beraber ilk saptamamız da göçle gelenlerin çoğunun eski Osmanlı coğrafyası ve ilgi alanında bulunan bölgeler olmasıdır.

SSCB'nin yıkılışı XXI. yüzyılı şekillendiren başlıca olaylardan biri olurken Sovyetlerin tasfiyesi Yeni Dünya Düzeni ve yeni göçler demektir. Aynı zamanda bu süreç Türkiye için bir anlamda Osmanlı'dan Cumhuriyete miras kalan göçlerin son örneklerine şahit olduğumuz bir süreçtir ve Türkiye son dönemde yeni tür göç akınlarıyla karşılaşacaktır.

Geçmişte Anadolu Türk toplumu göç veren bir nüfus deposu olarak tanımlanmış, ancak Osmanlı'nın son döneminden başlayarak, 1920'lerle birlikte Türkiye göç veren bir ülke olmanın yanında göç alan bir ülke olmuştur. Osmanlı'nın son döneminde gelen dış göçlerde temel kriter genellikle din iken, Cumhuriyetle birlikte Türklüğe vurgu yapılmaya başlanmıştır. Göçmenlerle ilgili olarak çıkarılan 1934 tarihli iskan kanununda da Türk soyuna ve kültürüne bağlılık temel ölçüt olmuştur.

Çalışmamızda, yukarıda değindiğimiz konular çerçevesinde, Türkiye'nin göç serüvenini ele almaya çalışırken, tüm bu tarihsel birikimle birlikte, bu coğrafyanın göç deneyiminin kendine özgü olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamız sırasında, Türkiye'de ve dünyada konuyla ilgili olarak yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış çalışmalar, kitaplar, raporlar, makale ve tebliğlerin yanında, sosyoloji alanının dışında özellikle tarih ve uluslararası ilişkiler alanlarında yapılan çalışmalar ve yayınlardan faydalanmaya çalıştık. Çalışmamızın sonunda konuyla ilgili belli sonuçlara ulaşmayı umuyoruz.

I. BÖLÜM

DIŞ GÖÇLERİ AÇIKLAMADA MEVCUT KURAMSAL ÇERÇEVENİN YETERSİZLİĞİ

A) BATI YAYILMACILIĞI VE GÖÇLER: GÖÇÜN TARİHİ TEMELDE AÇIKLANMASI

Göç konusunda tarihsel ve kuramsal olarak Batı etkisi söz konusudur. Bu konuda sosyolojideki ve diğer bilimlerdeki çalışmaları da Batı belirlemektedir. Ancak bunun getirmiş olduğu sorunlar vardır. Öncelikle Batı'nın sorunlarından yola çıkınca getirilen açıklamalarda buna göre oluşacaktır. Bu durumda bizim aynı toplumsal ve tarihi sorunları paylaştığımız, buna uygun olarak da aynı kuramlardan faydalanmamız gerektiğinden söz edilebilir. Ama sadece Batı ve Batı dışı ülkeler açısından bir farklılıktan söz etmenin ötesinde, Türk toplum tarihinin ve Batı toplum tarihinin gelişimi ve sorunları karşılık üzerine kuruludur. Bizim Batı Sorunu dediğimize onlar Doğu Sorunu demektedirler. Bu nedenle, getirilen açıklamaları ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

Batı'da özellikle göç olgusunun bilimsel düzeyde gündeme gelmesinde XIX. yüzyıl Batı dünya egemenliği önemli olmuştur. Buna dayalı olarak sorunlar çözümlenmek istenmiştir. Ancak sorunların kaynağının açıklanması gerektiğinde, sadece XIX. yüzyılla sınırlı açıklamalar yetersiz kalmıştır. En azından Batı üstünlüğünün ortaya çıkışını açıklayabilmek, göçlerin niteliklerini belirleyebilmek için daha gerilere gitmek gerekecek, bu anlamda Batı yayılmacılığıyla göçler arasında bağlantı kurulacaktır. Başlangıçta sorun Batı dışı ülkelere Batı'ya göç değil, tam tersine Batı'dan Batı dışı ülkelere göçtür. Buradan yola çıkarak, hem Batı kendi gelişmesini açıklayacak, hem de XIX. yüzyılla ilgili belli değerlendirmelerde bulunacaktır.

Göç tarihi insanlık tarihiyle başlar. Ama göçün modern bilim ve sosyolojinin konusu olması XIX. yüzyıldadır. Bu yüzyılda yeni bir toplum biçimi ve geleneksel düzenin eleştirisi söz konusudur. Buna bağlı olarak da göç konusunda belli açıklamalar gündeme gelmiştir. Göç kuramları, XIX. yüzyılda Batı endüstri toplumunu açıklayabilmek için, iç ve dış göç-

kaynaklı bir yazının olması aslında bu süreçlerde gizlidir. Batı'nın kendi tarihini yazarken diğer milletlerin tarihine de etki eden gücü, bugün sadece göç süreçlerinin dile getirilmesinde değil, göçün açıklanmasında da Batı merkezli bir yaklaşımın ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Bu ilk kısımda, II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreci genel hatlarıyla dile getirdik. Göç kuramlarının da üzerinde durduğu gibi, göçleri başlatan sürecin, XIX. yüzyıldan çok daha eskiye gittiğine ve sürecin ortaya çıkmasında Batı ve ondanda öte Batı dışı toplumların etkisine değindik. 1960'lardan sonra yoğunlaşan göçü açıklayan kuramların kökeni de bu süreçtir. İkinci kısımda, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme sonrası iktisadi kalkınma, şehirleşme ve bu süreçte geliştirilen göçü açıklamaya yönelik, bugün de kabul gören iktisadi temelli kuramlar ve bu süreçte Türkiye'deki değişim ve göç deneyiminin üzerinde duracağız.

B) ŞEHİRLEŞME KURAMLARI VE II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GÖÇLERE İKTİSAT MERKEZLİ AÇIKLAMALAR

İki dünya savaşı arasındaki dönem göç tarihine, kitlesel hareketlerin nispeten azaldığı bir dönem olarak geçmektedir. Savaş, ekonomik bunalım ve Batılı ülkelerin göçü kısıtlayan yasaları göçü azaltan etkenler olurken, süreç özellikle Avrupa için ağır sonuçlara neden olmuştur. Ancak Avrupa daha bu ilk savaşın yaralarını sarmadan daha ağır bir savaşa sahne olacaktır. Biz bu kısımda, II. Dünya Savaşı'nın, adeta bütün ilişkileri şekillendirdiği bir dönemde dünyayı saran göç dalgalarına ve bu göç dalgalarının şokunu, henüz yeni atan araştırmacıların bunlara dair yaptıkları kuramsal açıklamalara yer vereceğiz.

"Korkunç bir acı ve katliam Londra'dan Stalingrad'a kadar tüm kıtayı etkilemişti. Şehirler harabe halindeydi. Yıkılmış limanları, köprüleri, yolları ve tren yollarını, bir taş yığını coğrafyasından başka şekilde tanımlamak imkansızdı. Milyonlarca kişi ölmüş, daha fazlası kaybolmuş ve evsiz kalmıştı. Kesin olan şu ki, savaş halen, ikinci ve üçüncü nesil Avrupalıların bile etkisinde kaldığı, unutulmayan hatta bazı zamanlarda tarifi mümkün olmayan bir trajedi sunmaktadır."³⁷ Wakeman'ın bu sözleri, son dünya savaşının ne derece bir yıkıma neden olduğunu dile getirmektedir. Ancak

³⁷ Rosemary Wakeman, *Themes in Modern European History Since 1945*, New York, Routledge, 2003, s. 1.

rum olarak ele alınmıştır. Bu noktada iktisadi temelli veya tarihselci-yapısalcı ya da bireyselci yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Zamanla göçe yönelik bu yaklaşımlar yerini farklı boyutları içeren, sonraki bölümde ele alacağımız analizlere bırakmıştır. Göçü Avrupa'dan farklı şekilde deneyimleyen ABD, Kanada ve Avustralya gibi göçmen ülkeleri bu analizlere kaynak teşkil etmiştir. Cemal Yalçın'ın göçü dolaylı yoldan açıklayan kuramlar⁸⁶ olarak nitelendirdiği bu analizler göçü, açıklanması gereken bir durumdan ziyade, çözülmesi gereken bir sorun olarak ele almaya çalışan, bugünkü birçok farklı çalışmaya da temel sağlamıştır. "Asimilasyon"la başlayan göçü açıklamaya yönelik çalışmalar, "entegrasyon" ve "çokkültürlülük" gibi yaklaşımların yanında, "göç sistemleri" gibi göçü çok boyutlu bir şekilde ele alan yaklaşımla birlikte "göç ağları" ve "ulusaşırı alan kuramı"yla devam edip, bugün hukuki yaklaşımlarla sürmektedir.

Savaş sonrası göç hareketleri ve buna dair yapılan açıklamalar, yaşananların bizdeki göç deneyiminden ne kadar farklı olduğunu az da olsa göstermesi açısından önemlidir. Sonraki kısımda göçmenlerin yerleşmeye başlaması, artan ve çeşitlenen göçleri açıklamada yeni yaklaşımlara değinilecektir. Kuramsal yaklaşımların yanında, değişen göç politikalarına yer verilecek, bu yaklaşımların ortaya konması özellikle bizdeki göç sorununu ve getirilen açıklamaların yeterliliğinin sınanması açısından değerli olacaktır. Göçlerin 1980 sonrası seyri ve bu seyrin kuramsal açıdan analizi dile getirilmeye çalışılacaktır. 2000'lere doğru çağdaş göç hareketleriyle birlikte göç sorununun yeniden tanımlanması, kuramsal yaklaşımlardan hukuki yaklaşımlara ve politikalara konu olan yeni göçler ve göçmenler üzerinde durulacaktır.

C) 1980 SONRASI GÖÇ HAREKETLERİ VE SORUNUN YENİDEN TANIMLANMASI: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

1970'lerle beraber göç Batı'nın kendi içinde bir sorun haline gelmektedir. Geçmişte Batı'nın kendi dışında gördükleri topluluklar artık kendi içlerinde yerleşik hale gelmiş ve bir parçaları olmuştur. Bu toplulukların tanımlanması ile ilgili yeni açıklamalar gerekirken, uluslararası göç ve toplum kimliği yeniden tanımlanmakta, artık yeni sorular sorulmaktadır. "Kimdir bu Amerikalı, bu yeni adam? O ya Avrupalı ya da Avrupalı soyundan, bu nedenle başka hiçbir ülkede bulamayacağınız tuhaf bir kandan. Sana öyle

⁸⁶ Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık, 2004, s. 56.

II. BÖLÜM

YENİ TÜRKİYE'NİN KURULUŞUNDA GELEN DIŞ GÖÇ DİNAMİĞİ

A) DOĞU SORUNU VE OSMANLI DÖNEMİNDE DIŞ GÖÇLER

Göçün tarihsel serüvenine değindiğimiz ilk bölümde Doğu-Batı ilişkilerine ayrıntılarıyla değinmiştik. Ama üzerinde durduğumuz, Batı ve onun tecrübesi bağlamındaki göç açıklamalarıydı. Şimdi ise Doğu-Batı ilişkilerinde Batı'nın Doğu diye tanıdığı Osmanlı'nın kendi göç serüvenine, ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl ve sonrasındaki duruma değineceğiz. Bu süreç bizi Osmanlı'nın yıkılışından yeni bir devletin doğuşuna götürecek ve göçler de bunun en önemli tanığı olacaktır. Yaşanan göçler gösterecektir ki, bu coğrafyanın göç deneyimi Batı'dan çok farklı olmuştur. Hem Osmanlı'nın yıkılışı, hem de Cumhuriyetin kuruluşunda tanık olunan göçler, kendine has özellikler taşımaktadır. Bu durum Osmanlı göç terminolojisinde kendini en iyi şekilde ortaya koymaktadır.

Nedim İpek Osmanlı göç terminolojisinde göçmen terimi yerine “muhacir” sözcüğünün kullanıldığını belirtmiş, ancak göçün nedenlerine göre memurların göçmenleri muhacir, mülteci, üsera-yı muhacirin, harik-zede, istilazede, felaketzede, depremzede, kahtzede, ev göçü ve mübadil diye farklı şekilde tanımladıklarını vurgulamıştır. İpek'e göre Osmanlı'ya yapılan göçlerin özel ve genel nedenleri vardı. Osmanlı'dan ayrılan bölgelerde homojen bir devlet kurma düşüncesinde olan hükümetlerin, burada yaşayan Müslüman Türkleri baskı ve zulümle yerlerinden etmeleri, Anadolu'ya göçün özel nedenleri olurken, Batılı devletlerin Osmanlı'ya karşı izlediği Doğu siyaseti yani Doğu Sorunu da genel nedenleri oluşturmaktadır.¹³⁴

Uygarlıkların ortaya çıkışından beri var olan Doğu Sorunu, XIX. yüzyıla birlikte yeni bir nitelik kazanmakta, bu tarihten sonra sorun Osmanlı Sorunu olmaktadır. Mesele artık Osmanlı'nın tasfiye edilmesidir ancak

¹³⁴ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 1-2.

Yeni kurulan cumhuriyet ise, büyük oranda Balkanlar'da yaşanan milliyetçilik temelli bağımsızlık hareketlerinden etkilenmiş, bu hareketler sonucu Balkanlar'da yaşayan Türklerin gördükleri zulüm ve göçler, Anadolu'da başlayan yeni hareketinde Osmanlıcılık ideolojisinden uzaklaşacağını göstermiştir.

Osmanlı, son yıllarında tanık olduğu savaşlar, toprak kayıpları ve göçler nedeniyle zorlanmış, ancak göçmenleri Anadolu'da ihtiyaç duyulan emeği sağlamada kullanmayı bilmiştir. Gelen göçmenlerin sayısının artması, bu konuyla ilgili komisyonların kurulmasını ve iskan meselesi üzerinde çalışılmasını sağlarken, zamanla İmparatorluğun ağırlaşan durumu, göçmen meselesinin bir yük haline gelmesine neden olmuştur.

Osmanlı'nın yıkılışıyla birlikte, Milli Mücadele sonucu kurulan yeni Türkiye'nin karşılaşacağı ilk göç ise Lozan Antlaşması'yla gündeme gelen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi olacaktır. Osmanlı'nın son döneminde gelen göçler Doğu Sorunu'yla bağlantılı olarak gelişmiştir. Yeni Türkiye'nin kuruluşu ile karşılaşılan Mübadele de bu anlamda Doğu Sorunu ile ilişkili olarak ele alınacaktır.

B) BİR ANTLAŞMA İKİ TOPLUM: LOZAN VE MÜBADELE

1923 tarihli Lozan Antlaşması, I. Dünya Savaşı'nın devamı niteliğindeki olan Türk Kurtuluş Savaşı'nın uluslararası alanda sonuca bağlanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun belgelenmesidir. Ancak Türk Kurtuluş Savaşı diğer adıyla Milli Mücadele'nin geçirdiği süreç, Lozan'a giden yolda önemli mücadelelerin, antlaşmaların ve siyasi olayların birarada yaşandığı, bir anlamda uluslararası etkileri olan bir süreçtir. Bizim bu bölümde Lozan Antlaşması bağlamında ele alacağımız mübadele meselesi de bu sürecin sonucudur.

Osmanlı Türkçesinde değiş tokuş anlamına gelen "mübadele"²²⁷ kavramının nüfus mübadelesi olarak yoğun şekilde kullanımı, özellikle 1923 yılında yapılan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'yledir. Türk diplomatlarca kullanımı ise, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren. Ayestefanos müzakereleri süresince ve Berlin Kongresi'nden önce Midhat Paşa tarafından, Balkanların kuzeyindeki Türklerle, güneyindeki Bulgarlar'ın

²²⁷ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 2004, s.699.

nı yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında büyük oranda Ermeni nüfusunu kaybeden Anadolu, savaş ve yerli halkın daha elverişli şartlar araması nedeniyle sürekli iç göçlere şahit olmaktadır. Örneğin Aydın'ın Yunanistan tarafından işgali sonrası bu bölge, Anadolu'nun geri kalan bölgeleri için mülteci kaynağı olmuştur.²³²

Almanya'nın sırasıyla Rusya, Fransa ve İngiltere'ye savaş ilanıyla başlayan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı bugün bile tartışılan bir karar alarak Almanya yanında savaşa girmiştir. Bu kararın arkasında Balkan Savaşları'nın vermiş olduğu yorgunluk önemli bir etkenken, müttefik devletlerin Osmanlı'yı gizli antlaşmalarla paylaşması ve ülkenin içinde bulunduğu iktisadi sıkıntı da diğer önemli etkenler olmuştur. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, geçmişte imparatorluk içinde ticareti kolaylaştırmak adına çıkarılan, ancak bugün bir yük haline gelen kapitülasyonlar kaldırılmıştır.

Savaş süresince bir taraftan askeri mücadele verilirken, diğer taraftan da iktisadi anlamda yeni atılımlar yapılmaya başlanmış, şirketleşme ve bankaların kurulması gibi önemli adımlar atılmıştır. Bizim için önemli olan diğer bir nokta ise, Doğu Trakya ve Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rumların göç etmesi ya da ettirilmesidir. Sina Akşin, Balkan Savaşları'ndan önce birçok yerde ticaretin ve zanaatkarlığın Ermeni ve Rumların elinde olduğunu, Balkan Savaşları ve sonrasında bunların göç etmesiyle birlikte, işlerin Müslümanların eline geçtiğini belirtmektedir.²³³

Savaş süresince birçok cephede mücadele eden Türk ordusu, Kafkas Cephesi'nde ağır kayıplar vermiş, Çanakkale harekatı başlatılmış, ancak 18 Mart 1915'te büyük mücadeleler sonucu bu cephede başarı kazanılmıştır. Rusların başarılarına rağmen Doğu Anadolu'da yavaş hareket etmeleri, Türk birliklerinin Çanakkale'de başarı kazanması, savaşın beklenenden uzun sürmesi ve Rusya'da ihtilal olması Rus cephesinin çöküşünü getirmiştir.

Ermenilerin Van ve çevresindeki ayaklanmaları sonucu, bölgede önce Rus himayesinde bir Ermeni devleti kurulmuştur. Ermenilerin bu davranışlarının Türk birliklerinin savaşı kaybetmesine neden olduğu fark edilince de, İttihat ve Terakki, savaş boyunca cepheleri etkileyecek bölgelerdeki, özellikle Doğu Anadolu, Mersin ve İskenderun bölgesindeki Ermenileri Irak ve Suriye'nin içlerine yerleştirmiş yani tehcir etmiştir.

²³² Yıldırım, *A.g.e.*, s.147-148.

²³³ Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, *Yakın Çağ Türkiye Tarihi I 1908-1980*, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, (t.y), s. 53-57.

vurduğunu belirtmektedir.³⁷²

Doğu Sorunu'yla başlayan süreçte, ilk olarak Osmanlı'nın Balkan coğrafyasında yaşanan etnik temizlik ve buna bağlı göçler, Hatay Sorunu'nun çözümündeki barışçı siyaset ve yöntemlerle tekrar edilmemiş, Sorun dünya savaşlarının yaşandığı bir dönemde, diplomatik yöntemlerle çözülmüştür. Süreç sırasında bölge sık sık göçlere sahne olmuştur. Ancak Hatay Sorunu ve çözümü, Türkiye'nin göç deneyiminin, daha önce ayrıntılarıyla değindiğimiz Batı'nın göç deneyiminden ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Doğu Sorunu ile başlayan Osmanlı'da göçler, yeni Türkiye'nin kuruluşuyla birlikte, Mübadele ve Hatay Sorunu ile göçün formülleştirilmesinde, göçün Türkiye'ye özgü, bu coğrafyaya özgü kuramsal açıklamalarla incelenmesi gerektiğine önemli bir örnektir. Bu minvalde, bir sonraki bölümde yer vereceğimiz Kıbrıs Meselesi ve göçler Türkiye'nin göç deneyiminde ve bu modelleme de Doğu Sorunu'na bağlı bir göç anlayışının ve modelinin ortaya konmasında bir diğer önemli örnek olacaktır.

D) RUSYA, KAFKASYA VE ORTA ASYA KAYNAKLI GÖÇLER

Yeni Türkiye'nin kuruluşunda tanık olunan göçlerden bir diğeri de Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'dan gelmiştir. Bu göçler ağırlıklı olarak eski Osmanlı coğrafyası'ndan ve SSCB topraklarında Türk halklarının yaşadığı bölgelerden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla sayıları giderek artan göç dalgaları, bölgede yaşayan Türk kökenli halklara yönelik Ruslaştırma politikası ve zulmünün bir sonucudur. Göçlerle gelenler Türk düşünce hayatına önemli katkılar sağlamış, yön vermiştir. Bu göçler her ne kadar yeni Türkiye'nin zorlu kuruluş sürecine denk gelse de, gelenlere gereken yardım yapılmaya çalışılmıştır. Yeni Türkiye'nin kuruluş sürecinde, Ruslaştırma politikaları sonucu Türkiye'ye gelen Türk kökenli halkların yanında, Rusya'da yaşanan devrim sonrası 1920'lerde Beyaz Rusların da Türkiye'ye hatırı sayılır miktarda göçleri olmuştur.

1917 Ekim Devrimi ve sonrasında Rusya'da başlayan iç savaş sonucunda 2 milyona yakın Rus mültecinin yurtdışına çıktığı tahmin edilmektedir. 1920'de Rus General Wrangel yüzlerce askeri ile İstanbul'a gelmiştir. Türkiye bu insanlar için Avrupa ve Amerika'ya ulaşmada bir ara istasyon olmuştur.³⁷³ Paul Du-

³⁷² Mehmet Gönübol, Cem Sar, "Türk Fransız Münasebetleri ve Hatay Meselesi", Mehmet Gönübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Sarmal Kitabevi, 1996, s. 133.

³⁷³ Tülay Alim Baran, Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXII, No: 64, 65, 66, Mart, Temmuz, Kasım 2006,

oyuna duyuran, Bolşeviklerin takibinden kurtulan ve Türkiye'ye yerleşen siyasi göçmenlerdir. Ancak 1931'de Azerbaycan göçmenleri Rusya'nın baskısı sonucu Türkiye'den çıkartılmıştır.³⁹¹ Sovyet baskı ve zulmüne maruz kalıp SSCB topraklarından Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan bir diğer halk da Kırım halkıdır.

Kırım'ın Sovyet hakimiyetine girmesiyle birlikte, Sovyet politikalarının bir sonucu olarak 1921-1922 arasında benzeri görülmemiş bir kıtlık yaşanmıştır. Sovyet yönetiminin engellemelerine rağmen, açlıktan yok olma durumuna gelmiş yaklaşık 10.000 Kırım Tatarı bulabildikleri deniz araçlarıyla Türkiye'ye iltica etmiştir. Bu dönem Milli Mücadele dönemi olsa da mülteciler iskan edilmiş, Kırım'a açlık yardımı bile yapılmıştır. Kırım'ın Sovyet yönetimine geçmesiyle birlikte dış dünya ile irtibatı kesilmiş, Stalin 1930'larda Kırım'daki Türk pasaportluları sınır dışı etmiş, 5 ile 10.000 arasında Kırım Türkü Türkiye'ye gelmiştir.³⁹²

Kafkasya ve Orta Asya'daki SSCB topraklarında yaşayan Türk halklarına uygulanan Ruslaştırma politikası ve bunun sonucunda ortaya çıkan göçler de, Osmanlı'nın son dönemi, Mübadele ve Hatay örneklerinde olduğu gibi Doğu Sorunu çerçevesinde değerlendirilebilir. XX. yüzyılda Balkanlar gibi Rus etkisinde olan Kafkasya ve Orta Asya'da yaşayan halklara uygulanan politikalar ve göçler Doğu Sorunu'nun bir yansıması olarak görülebilir. Özellikle yeni Türkiye'nin kuruluşunda kültürel anlamda önemli etkileri olan bu göçlerin Doğu Sorunu'yla olan bağlantısı, bir anlamda Yeni Türkiye'nin kuruluşunda da Doğu Sorunu'nun etkisini gündeme getirmiştir.

Gelenek ve geçmişle bağlantı kurmamızı sağlayan Yeni Türkiye'ye yönelik bu dış göç hareketleri Kıbrıs'la ilişkili olarak da ortaya çıkmıştır. Gerek Rusya, Kafkasya ve Orta Asya, gerekse Balkanlar ve Kıbrıs'a bütün bu dönem boyunca gelen göç hareketleri Yeni Türkiye'nin kuruluşu açısından önemli olmanın yanında tarihi ve Osmanlı geçmişimizi da canlı tutmuştur.

E) KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYE'YE GÖÇLER

Daha önceki bölümlerde Doğu Sorunu'yla ilişkili en büyük kitlesel göç hareketleri olarak Osmanlı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan göçleri konu ettik. Bunu tamamlayan diğer bir parça Kıbrıs sorunu ile ortaya çıkan, Kıbrıs'tan Türkiye'ye çeşitli dönemlerde yapılan göçlerdir. Kıbrıs Meselesi, kökü çok eskiye götürülebilen ve bugün bile çözümsüzlüğe mahkum edilen bir konu olarak, hem

³⁹¹ Attar, **A.g.m.**, s. 626, 628, 631.

³⁹² Hakan Kırım, "Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri", **Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirileri (8-11 Aralık 2005)**, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi, 2006, s. 151-152.

III. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE GELEN DIŞ GÖÇ DİNAMİĞİ

A) BALKANLAR'DAN GELEN GÖÇLER

Osmanlı'nın tasfiyesi ve yeni Türkiye'nin kuruluşu sonrasında Batı için Doğu ile olan ilişkilerde kesin bir egemenlik söz konusu olmuş, bu dönemden sonra çatışmalar daha çok Batı içi çatışmalar biçimine bürünmüştür. Özellikle SSCB'nin kuruluşu sonrasında her iki dünya savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki ilişki ve çatışma belirleyici hale gelmiştir. Bu çatışmanın bir tarafı olarak Türkiye ABD yanında yer almıştır. Sovyetlere karşı duruşuyla yeni Türkiye Sovyetler Birliği'ne muhalif olanların, dışlananların geldiği bir merkez olmuştur. Aynı şeyi Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi için de söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir nüfus Doğu Bloku ve eski Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye gelmiştir. Bunların bir kısmı Türkiye'yi transit ülke olarak kullansa da köken ilişkiler oluşmuştur.

Balkanlar XIV. yüzyılda Osmanlı'nın fethiyle birlikte, fetih siyasetinin bir gereği olarak Anadolu'dan gelen Türklerin göçlerine sahne olmuştur. Türklerin Balkanlar'daki serüveni, XIX. yüzyılda Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesiyle birlikte geriye dönüş şeklini almıştır. Yüzyıllar boyunca, Balkanları vatan edinen Türkleri artık yıllarca sürecektir bir göç yolculuğu beklemektedir. Bu bir dizi yolculuğu belirtmektedir. Bu yolculuklar tek bir kerede tamamlanmamıştır.

Daha önce bu göçün hikayesine ve cumhuriyetin ilk yıllarında yine bu topraklardan Mübadele ile Türkiye'ye gelen göçlere değinmiştik. Bu kısımda, Balkanlar'dan Türkiye'ye savaş sonrası dönemden günümüze kadar gelen göçleri ele alacağız.

Kemal Kirişçi II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar göçmenlerin ana kaynağının Balkanlar olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1939'a kadar 384.000 kişi Yunanistan'dan, 200.000'e yakın Türk, Pomak

da Sırpların baskısı daha çok artmış, katliamlar hızlanmıştır. Bu koşullar sonucu 1 milyon Arnavut bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.⁵²⁶

Yugoslavya ordusunun 1999 yılında Kosova'ya girmesi üzerine çok sayıda Arnavut ve Türk göçmen Türkiye'ye gelmiş ancak birçoğu Türkiye'deki yaşam şartlarının zorluğu nedeniyle geri dönmüştür.⁵²⁷ Savaş sırasında Kosovalıların ve Arnavutların Türkiye'ye kolaylıkla girişleri sağlanmış, Türkiye'de geçici bir süre kalmalarına imkan tanınmıştır.⁵²⁸ Son olarak, 1998 ve 1999'da 18.000'e yakın Kosovalı ülkelerindeki etnik çatışmalardan kaçarak Türkiye'ye sığınmıştır.⁵²⁹

B) SSCB'NİN DAĞILMA SÜRECİNDE GELEN GÖÇLER

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türkiye'ye gelen göç akınlarından bir diğeri de SSCB'nin dağılma sürecinde yaşanmıştır. Tezimizin ikinci bölümünde yer verdiğimiz Sovyet rejimi altında yaşayan Türk topluluklarının Rusya, Kafkasya ve Orta Asya kaynaklı göçleri, II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte başlayan Soğuk Savaş döneminde ve SSCB'nin dağılma sürecinde de devam etmiştir. Bu kısımda Türkiye'ye gelen bu dış göçlerin II. Dünya Savaşı'ndan günümüze izlediği seyri ele alacağız.

Batı'da iki savaş arasındaki dönemde göçler, savaşın getirdiği yıkım, ekonomik bunalım ve göçü kısıtlayan yasalar nedeniyle nispeten azalmışken, Türkiye'ye yönelik göçler devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ise Batı, çoğu iktisadi temelli işgücü göçü olmak üzere birçok yeni göç dalgasıyla karşılaşmıştır. Türkiye, SSCB topraklarında Sovyet rejiminin baskısı altında yaşayan soydaşlarının göçü yanında, Doğu Bloğu ülkelerinden gelen göçlere de sahne olmuştur.

1920'li yıllarda birçok sosyalist cumhuriyetten oluşan SSCB'de Türkler, yaratılan yapay bölünme ve artan Ruslaştırma politikaları sonucu Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Çoğu Afganistan'a göç eden bu milletlerin Türkiye'ye yönelik göçü II. Dünya Savaşı sırasında ve sonra

⁵²⁶ Savaş, *A.g.m.*, s. 104, 107

⁵²⁷ Mehmet Çakar, "Ankara'ya Yerleşen Kosova-Prizren Göçmenlerinin İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Kullanımları: Örnek Çalışması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. Sos. Bil. Enst. Sosyoloji ABD, Ankara, 2008, s. 64.

⁵²⁸ Kirişçi, *CARIM Mediterranean Migration 2008-2009 Report*, s. 376

⁵²⁹ Kemal Kirişçi, "UNHCR and Turkey: Cooperating Towards an Improved Implementation of the 1951 Convention on the Status of Refugees", *International Journal of Refugee Law*, 13(1/2), 2001, s. 75-76'dan aktaran İçduygu, Kirişçi, *A.g.e.*, s. 16.

lerin kökeni bakıldığında hala eski Osmanlı coğrafyası ya da etki alanından gelenlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Geliş nedenleri geçmişe göre belli oranda değişse de özellikle eski SSCB topraklarından çatışmalar nedeniyle gelen göçlerin gerisinde de, XIX. yüzyılda nitelik değiştiren Doğu Sorunu'nun, Osmanlı'nın son dönemi ve yeni Türkiye'nin kuruluşundaki göçleri biçimlendirmesindeki etkiyi görmek mümkündür. Bu nedenle SSCB'nin dağılma sürecindeki göçleri de Doğu Sorunu çerçevesinde ele almamız mümkündür.

Türkiye'ye yönelik dış göçler, XIX. ve XX. yüzyılda en yoğun dönemini yaşamaktadır. Gelen dış göçler Balkan Savaşları, Milli Mücadele, Hatay ve Kıbrıs sorunları sonrasında da devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında, Balkanlar'da ve Kafkasya'da değişen dengelerin yarattığı yeni göçler yaşanırken, bu göçlere bugün Orta Doğu olarak nitelenen eski Osmanlı coğrafyası'ndan gelen göçler de eklenmiştir. 1980'den sonra Türkiye'ye Orta Doğu, Asya ve Afrika gibi çatışma alanlarından gelen mültecilerin, sığınmacıların, transit ve düzensiz göçlerin durağı olmuştur.

Batı dünya egemenliğinin sonuçlarından etkilenen dünyanın çeşitli bölgelerinden Türkiye'ye yoğun bir göç yaşanmaktadır. Bunda Türkiye'nin göç alan bir ülke veya göç ülkesi olması önemli bir rol oynamaktadır. Türk toplum kimliğinin özelliklerinden birisi de budur.

C) İRAN VE IRAK'TAN GELEN GÖÇLER

Yeni Türkiye ve Dış Göçler isimli tezimizin üçüncü ve son bölümünün bu son kısmında, Türkiye'ye komşu iki Müslüman ülkeden, Orta Doğu olarak tanımlanan coğrafya'dan Türkiye'ye yapılan göçlere ve özellikle 1980 sonrası Türkiye'de uluslararası ilişkilerde ve göç literatüründe artarak yer alan "mülteci" sorununa değineceğiz.

1980 sonrası İran ve Irak'tan Türkiye'ye yönelik göçün yanında, bu göçlerin başlattığı mülteci ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sığınma sorununu ele alacağız. Bu iki sorun bizi İran ve Irak'tan öte, son yıllarda artarak devam eden Afrika kökenli sığınma hareketlerine götürecek ve bu kısmı Türkiye'nin günümüzdeki göç deneyimine değinerek sonuçlandıracacağız.

1951 tarihinde imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nin taraflarından biri olan Türkiye, böylelikle mülteci kabulünü coğrafi çekince çerçevesinde uygulamış ve sonrasında özellikle eski SSCB ülkeleri ile Doğu Avrupa

bizi önemli sonuçlara götürecektir.

Türkiye göçe yaklaşımında AB'ye üye olma sürecinde Batı kaynaklı bakışı benimsemek durumunda kalmıştır. Yasalarını buna göre düzenlemektedir. Ancak bu yasalar Yunanistan, İtalya ya da Malta kıyılarında batırılan geri çevrilen mülteci dolu tekneler demek olmaktadır. Ancak Türkiye her ne şekilde olursa olsun kendi sularında zor durumda kalan mültecileri hiçbir zaman geri çevirmemiş ve yardım elini uzatmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada yeni Türkiye'ye gelen dış göçler ele alınmıştır. Çalışmada yeni kurulan Türk devletinin kuruluşundan bugüne tanıklık ettiği dışarıdan göçler tarihsel olarak ele alınmış ve bu göçleri anlamada bütünsel bir açıklamanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Göç konusunda tarihsel ve kuramsal olarak Batı etkisi söz konusuyken, başta sosyoloji olmak üzere diğer bilimlerdeki çalışmaları da Batı belirlemektedir. Ancak bu açıklamalar Batı egemenlik anlayışının ürünüdür. Göç konusunda, hem sosyoloji hem de tarih ve coğrafya alanlarında belli açıklamalar vardır. Ancak bunlar doğrudan doğruya Batı'nın sorunlarını çözme ve açıklama çabasının ürünleridir. Bizim tezimizde tarihi olarak tasnif edilebilecek Batı merkezli üç egemen açıklama biçimi vardır:

1. Göçün tarihi temelde Batı yayılcılığıyla ilişkili olarak ele alan açıklamalar. Tarih temelli bu açıklamalar bizim deneyimimizden çok Batı tarih deneyimine dayalı olduğu için Batı merkezli açıklamalardır. Batı yayılcılığının gerekçesini oluşturmaktadır.
2. Batı'da öncelikle şehirleşme kuramları daha sonra II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte kalkınma iktisadı ve toplumsal değişmeye dayalı iç-dış göç kuramları gündeme gelmiş ve sosyolojide de ele alınmıştır.
Bu açıklamalar iktisat temellidir.
3. 1980 sonrası Yeni Dünya Düzeni ile birlikte yeni açıklamalar getirilmiştir. Siyasi olarak küreselleşmeden, yerellikten, toplumların birbirine karıştığı bir yapıdan söz edilmektedir. Bu açıdan topluluklar birbirine karıştığı için çokkültürlülük temelli açıklamalarla dış göç kültürel ve hukuki bir konu olarak ele alınmaktadır.

Batı merkezli bu açıklamalarla siyasal ve tarihi olarak göç olayı Batı egemenliğini temellendirmektedir. Bu anlamda Türkiye'ye gelen göçle-